

แหล่งเกลือทุ่งกุลาร้องไห้ : ตำนาน พื้นที่นิเวศและการสร้างอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรม

Salina of Thung Kula RongHai: Legend, Ecological Space, and
Creation of Cultural Identity

สมปอง มุลมณี¹ / Sompong Mulmanee¹

¹Faculty of Education, Rambhai Barni Rajabhat University

Chanthaburi 22000, Thailand

Email: sompong_ti@hotmail.com

Abstract

This article aimed to study a legend of ecological space and creation of cultural identity of salina of Thung Kula RongHai. The study revealed that the rock salt in Thung Kula RongHai was important to livelihood of people as a legend in the area of Thung Si Phum, Suwannaphum district, Roi-Et province. It was seen that the water in this area was salty and the soil could be dug out to produce a salt, which resulted in iron smelter, clay molding, armory ,knife forging in the midst of Thung Kula RongHai since the Dwarawadi period. The cultural instrument which was important to protect the natural resource was a legend of guardian spirit, which brought about the determination of the secret area and rite related to belief of guardian spirit. These believe served as the instrument in creation of eco-cultural space, to determine the cultural of identity and illumination for the people in the area of Thung Si Phum, RoiEt province and naming themselves as People of Thung, that indicated the cultural identity of people and salina.

Keywords: Salina of Thung Kula RongHai, Local Legend, Eco-cultural space

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งกล่าวถึงตำนาน พื้นที่นิเวศ และการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแหล่งเกลือทุ่งกุลาร้องไห้ สาธารณรัฐสุมาตราได้ว่าเกลือสินเธาว์ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตผู้คนในฐานะเป็นตำนานศักดิ์สิทธิ์ประจำพื้นที่ทุ่งศรีภูมิอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งปัจจุบันยังคงเห็นว่าน้ำบริเวณนี้เป็นแหล่งน้ำเค็ม และพื้นที่บริเวณนี้ยังสามารถดูดเอาดินมาต้มเกลือได้ทั่วไป จนก่อเกิดอุตสาหกรรมการถลุงเหล็ก การปั้นดิน การทำอาวุธตีมีด ในบริเวณใจกลางทุ่งกุลาร้องไห้มาตั้งแต่ยุคประวัติศาสตร์ทวารวดีเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งในการปกป้องแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีตำนานเจ้าพ่อผู้รักษาพื้นที่ อันนำมาซึ่งการกำหนดเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อ ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่เชิงนิเวศวัฒนธรรม กำหนดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้กับคนในพื้นที่ทุ่งศรีภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดให้มีความโดดเด่น และขนานนามตนเองว่า “คนทุ่ง” อันมาจากความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนกับแหล่งทรัพยากรเกลืออย่างแท้จริง

คำสำคัญ แหล่งเกลือทุ่งกุลาร้องไห้, ตำนานประจำถิ่น, พื้นที่นิเวศวัฒนธรรม

บทนำ

ทุ่งกุลาดิมเค็มเป็นทะเลใหญ่	หัวเมืองไกลเที่ยวค้าเฮื้อข่มท่องเที่ยว
ทะเลสาบคดเคี้ยวฟองแก่งแองกระแส	หมู่ชาวเฮื้อชาวแพช้อยชนสินค้า
ปัจฉิมพุนจำปานครศรี	เขตเวนตกก้ำฟ้าเมืองบ้านน่านนคร

(Wongthet, 2005)

ทุ่งกุลาร้องไห้เคยเป็นทะเลมาก่อนที่จะแห้งเหือดลงกลายเป็น “แหล่งเกลือ” ตามตำนานเก่าแก่ที่เล่าขานสืบต่อกันมาของคนเมืองทุ่ง เนื่องจากเกลือคือผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อและสำคัญต่อวิถีชีวิตคนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เมืองทุ่ง มาตั้งแต่อดีตย้อนกลับไปราวๆ 2500 ปีมาแล้ว หลังจากนั้นขยายขอบเขตทำต่อเนื่องมาจนกลายเป็น "อาณาจักรเกลือ" Walliphodom(2005: 60 – 70) ซึ่งแหล่งผลิตเกลือแห่งทุ่งกุลาร้องไห้ถือได้ว่ากว้างใหญ่ไพศาลที่สุดในอุษาค

คนยี่เนื่องจากกินพื้นที่แอ่งโคราชทั้งหมด 2 ล้านกว่าไร่ มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตผู้คนในบริเวณทุ่งแห่งนี้จนกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ Wongthet (2006 : 1-14) ได้ระบุไว้ว่ารอบๆ ทุ่งกลาร้องไห้เป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์หรือ อาณาจักรเกลือมาแต่โบราณกาลยุคสุวรรณภูมิราว 2500 ปีมาแล้ว พบเศษภาชนะดินเผาที่หลากหลายชนิดในบริเวณทุ่งกลาซึ่งมีชุมชนหนาแน่นและเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการจัดการแหล่งทรัพยากรเหล่านี้ ภูมิปัญญาชุมชนพื้นบ้านไม่ได้อาศัยเพียงอำนาจรัฐในการบริหารจัดการเท่านั้น แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การใช้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ซึ่งถูกเล่าขานกันรุ่นต่อรุ่น ในฐานะตำนานศักดิ์สิทธิ์ประจำถิ่น หรือประวัติศาสตร์แบบพื้นบ้าน

ตำนานประจำถิ่นทุ่งกลาร้องไห้เป็นการประกอบสร้างเรื่องราวตามความเชื่อทางวัฒนธรรมและบรรพบุรุษทางชาติพันธุ์ของแต่ละพื้นที่มีรูปแบบการเล่าเรื่องลักษณะของตัวละคร รวมทั้งเหตุการณ์และบรรยากาศให้เป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองเพื่อสะท้อนให้เห็นความสำคัญของตำนานที่มีบทบาทต่อการสร้างประวัติศาสตร์แบบพื้นบ้าน การสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชน เพื่อการจัดการทางระบบนิเวศโดยการอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ของผีเจ้าพ่อ หรือตำนานเข้าไปมีบทบาทต่อการจัดการพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งตำนานที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกลาร้องไห้นั้นสะท้อนให้เห็นลักษณะของผู้คนในวัฒนธรรมลุ่มน้ำมูล ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทุ่งโล่งในบริเวณแอ่งโคราช อันเป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่สำคัญ การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมดังกล่าวมีบทบาทต่อการสร้างพื้นที่และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในทุ่งศรีภูมิเกี่ยวกับการสื่อความหมายอัตลักษณ์วัฒนธรรมเกี่ยวกับเกลือ อันเป็นการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจในการศึกษาวิถีชีวิตภูมิปัญญาของผู้คนในทุ่งแห่งนี้ในด้านการใช้ภูมิปัญญาชุมชนเพื่อการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม

การจัดการพื้นที่ต่างๆ อันเป็นแหล่งทรัพยากร ทั้งแหล่งน้ำ ป่าไม้ พื้นดิน แร่เกลือหรืออื่นๆ ด้วยการใช้ตำนานเรื่องเล่าประกอบการจัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสมกับอัตลักษณ์ของผู้คนบริเวณทุ่งศรีภูมินี้ ต้องการนำเสนอว่าตำนานศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในบริเวณทุ่งกลาร้องไห้นั้นถูกนำมาจัดการกับพื้นที่ หรือสร้างสรรค์อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในบริเวณศรีภูมินี้อย่างไร และสะท้อนให้เห็นความสำคัญของตำนาน ที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางวัฒนธรรมของผู้คนในทุ่งแห่งนี้ อันจะสร้างความมั่นคงทางสังคมสืบไปได้อย่างไรซึ่งในบทความนี้วิเคราะห์ความสำคัญของแหล่งเกลือทุ่งกลาที่มีบทบาทต่อพื้นที่ ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ 1) ตำนานกับการกำเนิดแหล่งเกลือทุ่งกลาร้องไห้ 2) แหล่งเกลือทุ่งกลา บทบาทความสำคัญต่อพื้นที่ทุ่งศรีภูมิ และ 3) แหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ อัตลักษณ์วัฒนธรรมคนทุ่ง ซึ่งจะได้บรรยายวิเคราะห์ในเนื้อหาต่อไป

1. ตำนานกับการกำเนิดแหล่งเกลือทุ่งกุลาร้องไห้

ตำนานประจำถิ่นเป็นเครื่องมือของชุมชนในการอธิบายเหตุการณ์สถานที่หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญตามคติความเชื่อแบบพื้นบ้านแต่นอกจากบทบาททางการอธิบายประวัติศาสตร์แบบพื้นบ้านแล้ว หน้าที่ของตำนานยังคงมีความสำคัญในเชิงของการเป็นเครื่องมือในการจัดการพื้นที่เชิงนิเวศของชุมชน โดยเฉพาะพื้นที่ทรัพยากรทางธรรมชาติ ป่าไม้ แหล่งน้ำ ในฐานะพื้นที่พิเศษของชุมชน เมื่อพิจารณาบทบาทของตำนานประจำถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้ในบริเวณบ่อพันขันปรากฏว่า พื้นที่บริเวณนี้มีตำนานศักดิ์สิทธิ์อยู่มากมายเพื่ออธิบายความสำคัญของน้ำเค็มในบ่อพันขัน จึงปรากฏตำนานเจ้าพ่อ หรือตำนานความเป็นมาของบ่อน้ำแห่งนี้ตามความเชื่อของชุมชน ในแบบ ผี นาค พุทธ และความหลากหลายเพื่อปกป้องแหล่งทรัพยากรเกลือสินเธาว์แห่งนี้ ตามที่Hongsuwan (2005: 1) ได้กล่าวถึงตำนานไว้ว่า คือเรื่องเล่าเก่าที่มีมาตั้งแต่อดีต หรือเรื่องเล่าอันเป็นที่มาของสิ่งต่างๆตามความรับรู้ของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สงศักดิ์สิทธิ์และศาสนาของแต่ละสังคม

ด้วยความสำคัญของตำนานที่กล่าวถึงพื้นที่และแหล่งที่มีการผลิตเกลือบริเวณลำน้ำเสียวและบริเวณตำบลบ่อพันขันอำเภอสุวรรณภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดจนเกลือในภูมิภาคนี้ ทำให้กลุ่มคนเคลื่อนย้ายจากภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งโคราชมีประชากรหนาแน่นขึ้น ทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้งวิธีการปรับตัวของคนในชุมชนโบราณจึงต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนวิธีที่ดีคือการขุดคูหรือสระน้ำล้อมรอบชุมชนเพื่อเก็บกักตุนน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งสำหรับชุมชนใหญ่น้อยอีกหลายแห่งในพื้นที่แอ่งโคราชในช่วง 2,300 ปีที่ผ่านมา (Walliphodom, 1978 : 60 – 70) การตั้งถิ่นฐานยุคชุมชนโบราณเพื่อความอยู่รอดของชุมชนผู้คนจึงเลือกตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับหนองบึงขนาดใหญ่และหนองน้ำที่มีน้ำอย่างพอเพียงและคนในชุมชนร่วมมือกันขุดอ่างน้ำสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อเก็บน้ำใช้บริโภคภายในชุมชนส่งผลให้ผู้คนในแอ่งโคราชกลุ่มวัฒนธรรมทุ่งกุลารับตัวใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในชุมชนมีข้าวปลาเกลือ และเหล็กในการดำรงชีพในรอบปีมากกว่าสิ่งอื่นสิ่งของเหล่านี้ชี้ให้เห็นพัฒนาการของสังคมในประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบมาถึงปัจจุบันภายใต้การรับรู้ถึงที่มาของทรัพยากรเกลือแบบพื้นบ้านผ่านตำนานปรัมปราต่างๆ เพื่ออธิบายความเป็นมาของเกลือทั้งที่เป็นแหล่งน้ำ และเกลือบนพื้นดินหรือชาวบ้านเรียกว่า “ดินเอือด” ทั้งหมดถูกอธิบายผ่านตำนานของพื้นที่ทุ่งศรีภูมิ หรือเมืองทุ่งสุวรรณภูมิ ดังที่ปรากฏชัดเจนมีดังนี้

1.1 ตำนานบ่อพันขัน

บ่อพันขัน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า (น้ำสร้างครก) เป็นบ่อน้ำขนาดเล็ก ๆ มีลักษณะคล้ายครกตำข้าว เป็นบ่อน้ำขนาดเล็กบนหินทรายแดงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ กว้าง 6 นิ้ว ลึก 12 นิ้ว มีน้ำใสไหลออกมาตลอด รสชาติจืดสนิททั้งที่อยู่ท่ามกลางแหล่งหินเกลือใต้ดินพื้นที่ดังกล่าวนอกจากจะเป็นสถานที่ร้อยรัดจิตใจของชุมชนแล้ว ยังเป็นศูนย์การค้าและแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ในอดีต ซึ่งถือเป็นศูนย์การค้าเกลือที่สำคัญของชุมชนไทย ลาว และเขมร มีน้ำจืดผุดขึ้นในท่ามกลางพื้นที่ที่เป็นดินเค็ม น้ำที่ผุดขึ้นมาจะไม่ขาดสาย จะตักเป็นพันขัน แสนขัน หรือตักมากเท่าไรน้ำในบ่อก็ไม่มีวันหมดตำนานบ่อพันขัน Som Asa (2009: 198) ได้รวบรวมไว้ความว่า

อดีตชาวบ้านเชื่อว่าบ่อพันขันเกิดขึ้นจากบารมีธรรมอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระโมคคัลลานเถระ เมื่อครั้งเสด็จมาปราบพญานาคราช ซึ่งพันพิษใส่ถูกประชาชนเมืองนครบ่อพันขันจนลูกตากระเด็นออกมา ปัจจุบันเรียน “บ้านตาเถร” เมื่อปราบพญานาคแล้วได้อิฐฐานจิ๋วคลุมพญานาคไว้และเกรงว่าประชาชนชาวเมืองนครจำปาขันจะไม่มน้ำศักดิ์สิทธิ์ชำระพิษพญานาค จึงอธิษฐานนิ้วชี้ลงแผ่นดินเกิดรอยแตกแยกแผ่นดินให้น้ำจืดไหลออกมาจากชอกหินท่ามกลางความเค็มของเกลือที่เชื่อว่าเป็นพิษของพญานาค จากนั้นมาชุมชนก็ได้อาศัยเอาน้ำดื่มกินกันตลอดมา ส่วนน้ำที่อยู่นอกบริเวณบ่อนั้น กลายเป็นเกลือจากพิษของพระยานาค ชาวบ้านจึงได้ขุดเอาไปทำเป็นสำเกลือเพื่อต้มเป็นเกลือสินเธาว์สืบต่อมา



ภาพที่ 1 บ่อพันขัน บ่อน้ำจืดที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่กลางหนองน้ำเค็ม เกิดขึ้นด้วยด้วยอิทธิฤทธิ์ของพระโมคคัลลานะ

ภาพโดย : ผู้เขียน ถ่ายเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2560

1.2 ตำนานยักษ์หน้าใหญ่

ตำนานเรื่องยักษ์หน้าใหญ่อันเป็นที่มาของบ่อเกลือทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นตำนานที่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรทุ่งกุลาล่าสืบทอดกันมาในเชิงเป็นตำนานปรัมปราแบบมุขปาฐะ และยังมีกรเรียบเรียงเป็นลายลักษณ์อักษรในเอกสารตำนานทุ่งกุลาร้องไห้ของKongsap. (2003: 32-33) ได้เล่าถึงตำนานนกยักษ์หน้าใหญ่ อันเป็นที่มาของการกำเนิดเกลือทุ่งกุลาร้องไห้ ความว่า

ยักษ์หน้าใหญ่บินได้ มีขาเหมือนไก่ มีปีก และบินไปหากินที่ต่าง ๆ ได้ชี้ไว้ (เป็นโพนขึ้นก) ยักษ์ตนนี้อยากกินคนก็จะบินลงมา กิน จนกระทั่งผู้คนลดน้อยลงมาก เวลานั้นมีชายคนหนึ่ง อยากจับหลานไปให้ยักษ์กินเพราะหลานนั้นดีต่อมาก จึงซื้อขมนมให้หลานกินแล้วล่อให้หลานนั้นรออยู่ที่ศาลปู่ตา (บ้านตาหายก) ด้วยความขมหลานจึงมุดเข้าไปอยู่ใต้ถุนศาลนั้น ขณะนั้นเองนกอินทรีนั้นก็มาหยุดพักที่ศาลานั้น โดยปล่อยให้ไข่ (ลูกอ๊อดชะ) ของตนตกลงได้ช่องศาลา เด็กน้อยนั้นด้วยความขม ก็เอาไม้ปั้งไก่สอดหนีไปของนกอินทรี นกนั้นเดินด้วยความเจ็บปวดจนกระทั่งคายเลือดไหลลงทุ่งกุลาล และกลับกลายเป็นเกลือในทุ่งกุลาร้องไห้

ตำนานอธิบายความเป็นมาของการกำเนิดเกลือในทุ่งกุลาร้องไห้ ยังคงปรากฏแทรกอยู่ในความเชื่อพิธีกรรมของชุมชนอื่นอื่น ๆ อีกมากมาย ทั้งนี้ เพราะเกลือคือทรัพยากรที่ถูกนำมาแปรรูปให้ใช้ได้ทั้งในระบบอุตสาหกรรมการถลุงเหล็ก ตีเหล็ก ซึ่งจะห่างหายและไกลตัวของชาวบ้านไปแต่ที่ยังคงความสำคัญเสมอมาคือ การเป็นอาหาร โดยเฉพาะการหมักปลาร้า ซึ่งเป็นอาหารหลักของคนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ดังนั้นตำนานจึงเป็นเครื่องมือที่พยายามอธิบายการกำเนิดของเกลือให้มีความพิเศษเหลือธรรมชาติและส่งผลให้เกลือกลายเป็นทรัพยากรที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญต่อวิถีของผู้คนจนจำเป็นต้องมีเทวารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องดูแล อันส่งผลให้พื้นที่ใดก็ได้แก่แล้วแต่ที่มีเกลือ หรือสามารถต้มเกลือได้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีผู้ปกป้อง ชาวบ้านจึงเคารพต่อพื้นที่เหล่านั้นไม่ให้มีการทำลาย ถือเป็น การอนุรักษ์พื้นที่เชิงนิเวศไว้ให้คงสภาพความเป็นธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาแบบพื้นบ้าน

2. แหล่งเกลือทุ่งกุลาล่า บทบาทสำคัญต่อพื้นที่ทุ่งศรีภูมิ

แหล่งต้มเกลือที่สำคัญที่สุดของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้คือ บ่อพันขัน จังหวัดร้อยเอ็ดแล้วยังทำสืบนี้อย่างมาเท่าทุกวันนี้ ด้วยเทคโนโลยีนับพันปีมาแล้วไม่เปลี่ยนแปลงหรือ

เปลี่ยนแปลงซ้ำมาก นอกจากที่กล่าวแล้ว บ่อพินชั้นยังเหลือร่องรอยของการทำกิจกรรมร่วมมากมายของชุมชนในเขตหมู่บ้านตาเนร บ้านหนองมะเหียะ บ้านหนองจาน บ้านหนองมะดุม บ้านตำแย บ้านหญ้าหนอง บ้านหนองคูม บ้านม่วงหวาน บ้านเด่นราษฎร์ และบ้านดงเย็น เหลือให้ศึกษาโดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่อยู่ภายในกับความสัมพันธ์ที่อยู่ภายนอกในเขตพื้นที่บ่อพินชั้น ซึ่งหากไม่มีการปฏิสัมพันธ์แล้ว คงมีการผลิตเกลือกันอย่างใหญ่โต จนนำไปสู่การผลิตเพื่อออกส่งขายและแลกเปลี่ยนกันกับชุมชนรอบๆ พื้นที่การผลิตเกลือแห่งนี้ (Walliphodom, 1992)

ถ้าย้อนกลับไปราว 3,000 ปีมาแล้ว เกลือเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง มั่งมี และอำนาจ เห็นได้จากหลักฐานโบราณคดีทางอีสานที่ทำเกลือสินเธาว์เป็นสินค้าส่งแลกเปลี่ยนซื้อขาย ถึงบริเวณทะเลสาบกำมพูชา กับบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และเคยใช้เป็นเครื่องมือแลกเปลี่ยนอย่างเงินมาก่อน อดีตเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่ในโครงการพลังงานแม่โขง อธิบายการทำเกลือสินเธาว์ในอีสานว่าเกี่ยวข้องกับปลาแดกและมีถนอมอาหารอื่น ๆ เช่น หมัก ดอง แล้วยังบอกอีกว่า “การมีแหล่งเกลือสินเธาว์และมีการทำเกลืออย่างสืบเนื่องนั้น น่าจะมีผลไปถึงการเกี่ยวข้องกับทางดินแดนเขมรตำรอบ ๆ ทะเลสาบเขมร ที่มีการจับปลากันเป็นอาชีพหลักมาแต่การหมักปลา ทำปลาเค็ม ปลาจ้ำ อะไรต่างโบราณ คงมีการติดต่อแลกเปลี่ยนเกลือกับปลาทางเขมรตำ โดยที่เกลือจากอีสานน่าจะถูกนำไปใช้ด้วย”

เมื่อปี พ.ศ. 2490-2499 ผลจากการสำรวจของศรีศักร วัลลิโภดม ได้สรุปแหล่งเกลือสินเธาว์เก่าแกในอีสานไว้ว่า อาณาบริเวณที่กว้างขวางทางตะวันตกของเมืองนครราชสีมา ที่คลุมพื้นที่ในอำเภอด่านขุนทด ขามสะแกแสง โนนไทย จนถึงหนองบัวโคก นั้น เป็นบริเวณที่กว้างใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออาณาบริเวณนี้มีลำน้ำเชียงไกรที่เป็นต้นน้ำของแม่น้ำมูลสายหนึ่งหล่อเลี้ยง การทำเกลือในแอ่งโคราชแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบันนั้น ทำกันในฤดูแล้งประมาณ 3-4 เดือน หลังจากนั้นเมื่อฝนลงแล้วก็ต้องหยุดทำเหตุที่ทำกันในฤดูแล้งก็เพราะบริเวณที่เป็นบ่อเกลือแห้ง เกลือผุดขึ้นมาติดตามผิวดิน ทำให้ชาวบ้านชุกไปทะเลและกลั่นเอาน้ำเกลือมาต้มได้ บริเวณแหล่งเกลือที่เค็มที่สุดน่าจะอยู่แถวลำน้ำเสียวและบ่อพินชั้น จังหวัดร้อยเอ็ด เพราะเวลาทำเกลือยั้งเอาน้ำที่อยู่กลางหนองหรือบ่อเกลือมาผสมด้วยได้ คือเอาทั้งดินเอียดที่อยู่ตามผิวดิน และน้ำที่ขังอยู่ในหนองมาผสมและกรองเพื่อเอาน้ำเกลือบริสุทธิ์อีกทีหนึ่ง



ภาพ : การต้มเกลือ (ซีทา) แบบพื้นบ้านของคนทุ่งในอดีต

ภาพจาก: Robert L. Pendleton, (1959). American Geographical Society Library University of Wisconsin-Milwaukee.

การทำเกลือในสมัยโบราณแตกต่างกันกับการทำเกลือของชาวบ้านสมัยปัจจุบัน ตรงที่ว่าชาวบ้านในปัจจุบันนั้นกระจายอยู่ทั่วไปเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ดูเป็นอาชีพเสริมที่พวกเขาผู้หญิงและคนแก่ทำกันในยามที่ว่างจากการทำนาหรือการเพาะปลูก แต่ก่อนเช่นที่บ่อพันขันเคยกำหนดมาทำเป็นกลุ่มใหญ่ก็แต่เฉพาะฤดูกาลเท่านั้น หากมีกลุ่มชาวบ้านที่ทำแต่เกลือเป็นอาชีพตลอดทั้งปี แต่ในสมัยโบราณแม้จะไม่แผ่กว้างขวางอย่างเช่นทุกวันนี้ก็ตาม ผู้คนที่ทำเกลือจะรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ในชุมชนที่ใกล้กับบ่อเกลือหรือแหล่งเกลือ จึงมักพบโคกเนินขนาดใหญ่ที่เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งฝังศพอยู่ใกล้ๆ กับเนินเกลือที่มีขนาดใหญ่ไม่แพ้แหล่งที่เป็นชุมชน บรรดาผู้คนในย่านชุมชนที่เกี่ยวกับการทำเกลือดังกล่าวนี้จะผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ในการต้มเกลือและบรรจุเกลือด้วย

เกลือนอกจากจะเป็นสินค้าเพื่อบริโภคและการถนอมอาหารของท้องถิ่นในอดีต เกลือยังเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีถลุงเหล็กในอีสานมานานมาก เพราะพบหลักฐานการถลุงเหล็กกับแหล่งเกลืออยู่ด้วยกัน นอกจากเป็นผลิตภัณฑ์ทางอุตสาหกรรมแล้ว ยังเป็นสินค้าระยะไกลด้วย เพราะเป็นสิ่งที่ถูกส่งไปขายหรือแลกเปลี่ยนนอกเขตภูมิภาค ถ้า

หากพิจารณาร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่สัมพันธ์กับเส้นทางคมนาคมแล้วก็อาจพูดได้ว่า สินค้าเหล็กและเกลือก็น่าจะส่งเข้ามาทางภาคกลางในลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกทางหนึ่ง ทางที่สองไปทางตะวันออก ข้ามแม่น้ำโขงไปทางฝั่งลาวและเวียดนาม ส่วนทางโค้งสุดท้ายคือลงไปทางใต้ ข้ามแอ่งเขาพนมดงรักไปสู่ที่ราบเขมรต่ำ แถบลุ่มเขมรต่ำในกัมพูชา โดยเฉพาะกับทางเมืองพระนครหรือกัมพูชาที่อยู่ทางใต้นี้จะ

เป็นกลุ่มบ้านเมืองที่สัมพันธ์กับการแลกเปลี่ยนสินค้าเกลือกับแอ่งโคราชในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าบริเวณใดทั้งหมด เพราะตามแหล่งผลิตเกลือโบราณนั้นมักพบเศษภาชนะดินเผาเคลือบแบบขอมปะปนอยู่ด้วยเสมออีกทั้งบรรดาเครื่องเคลือบดินเผาที่มาจากจีน ที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี แหล่งผลิตเกลือใหญ่ ๆ ตามที่กล่าวมานั้นก็ล้วนอยู่ในเส้นทางคมนาคมไปยังกัมพูชา เข้าไปยังเวียดนาม และจีนมากกว่าที่อื่น ๆ ทั้งนี้เพราะประเทศดังกล่าวเคยเป็นอาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองและมีผู้คนหนาแน่น ความต้องการเกลือสินเธาว์ย่อมมีสูง ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคหรือนำไปสู่กระบวนการก็ตามจำเป็นต้องใช้เกลือเป็นจำนวนมากอีกด้วย ทำให้เกิดการค้าขายและมีการนำสิ่งของเครื่องใช้มาแลกเปลี่ยนเกิดขึ้น ทำให้มีคนจีนคนเขมรหลงเหลืออยู่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ และตัวจังหวัดร้อยเอ็ดอีกด้วย (Wongthet, 2003: 139-150)

นอกจากเกลือจะมีบทบาททางเศรษฐกิจของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้แห่งนี้มาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงยุคก่อนที่จะมีการประกาศให้ยุติการต้มเกลือในปี 2533 แต่ถึงอย่างนั้นเกลือก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะสื่อกลางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และสร้างความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมอยู่อย่างไม่สามารถแยกออกจากวิถีชีวิตชาวทุ่งได้ เราจะยังคงพบรถเร่ที่นำเอาเกลือจากพื้นที่ มาแลกข้าวไปในทุกหมู่บ้านของท้องทุ่งแห่งนี้้อย่างชินตา อีกทั้งเกลือยังเป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เกลือถือเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการเช่นหัวผีปูด หรือการไหว้ผีเจ้าพ่อของทุ่งกุลาร้องไห้ในเดือน 3 ของทุกปี สิ่งที่ขาดไม่ได้เลยคือ ปลาควายทาม (เต่า) กระต่าย พริก ปลายี่ห้า ข้าวเปลือก และเกลือ (Kheandi, 2016)

ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องบรรณาการที่ชาวบ้านต้องนำไปถวายแด่เจ้าพ่อเพื่อเป็นการขอบคุณที่ให้ข้าวให้หน้าในปีนั้น ๆ อุดมสมบูรณ์



ภาพเกลือแลกพริก เกลือแลกข้าวของชุมชนชาวทุ่งกุลาร้องไห้

ภาพจากรายการบ้านเรือนฉัน ออกอากาศวันที่ 5 พฤษภาคม 2557ทางช่อง Thai PBS

จะเห็นได้ว่าบทบาทของเกลือในวัฒนธรรมชุมชนชาวทุ่งกุลาร้องไห้ มีทั้งบทบาททางเศรษฐกิจ สังคม และมิติทางวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นสื่อกลางในการจัดการทางพื้นที่พิเศษของชุมชนในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อที่ปกปักรักษาแหล่งน้ำ ท้องทุ่ง ป่าชุมชน รวมทั้งผู้คนและสัตว์ให้อยู่อย่างปกติสุข การบริหารจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรเกลือจึงเป็นมากกว่า ภูมิปัญญาของชุมชน แต่เน้นคือจิตวิญญาณที่มีความสำคัญยิ่งต่อ “คนทุ่ง” ที่มีความผูกพันกับทุ่งกว้างแห่งนี้ตั้งแต่เกิดจนถึงตายจนกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นชาวทุ่งกุลาร้องไห้ แหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ การสร้างเอกลักษณ์วัฒนธรรมคนทุ่ง

“คนทุ่ง” เป็นวาทกรรมที่ชุมชนที่อยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ นิยามเพื่อต่อรองอำนาจกับนโยบายใหม่ที่เข้ามามีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนทุ่งกุลาร้องไห้ ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ทางภูมิปัญญาและวิถีชีวิตชาวทุ่งกุลาร้องไห้ขึ้นมาใหม่ หลังจากที่แนวนโยบายการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ให้กลายเป็นอีสานเขียว เริ่มเกิดขึ้น วัฒนธรรมการต้มเกลือถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นการทำเกษตร ดังนั้นวาทกรรม คนทุ่ง จึงทำให้เอกลักษณ์เดิมของการเป็นคนต้มเกลือขาย ถูกปรับเปลี่ยนมาสู่การเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิ ตามลักษณะแนวทางการปรับตัวเพื่อต่อรองทางอำนาจด้วยการยอมปรับให้วัฒนธรรมดั้งเดิมความหมายบางอย่างที่ดำรงอยู่แล้วในสังคม เลือนหายไปได้พร้อม ๆ กัน (Charoen Sin Olan, 2002)

การดำเนินกิจกรรมทางชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับทุ่งกว้างในเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลาง ที่มีปลามากในช่วงฤดูน้ำมูลหลากในช่วงเดือน กรกฎาคม- กันยายน ในแต่ละปี และอุดมไปด้วยเกลือสินเธาว์ในหน้าแล้ง วิถีชีวิตดังนี้ทำให้คนทุ่งกุลามีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นดินท้องทุ่งแห่งนี้อยู่ตลอดทั้งปี ถึงแม้การรับรู้ของผู้คนต่างถิ่นต่างนิยามความหมายของทุ่งกุลาร้องไห้ว่าเป็น “ทุ่งแล้ง” ถึงขั้นมีนิทานเล่าขานผ่านสื่อต่างๆมากมาย อาทิ ผลงานเพลงของ Phetchomphu(1991) ที่ขับร้องไว้จนติดหูผู้คนทั่วไปว่า

“ท้องทุ่งแห้งแล้งที่ภาคอีสาน มีชื่อกล่าวขาน ทุ่งกุลาร้องไห้
 เหลียวสุดขอบฟ้าไร้ไร แผ่นดินกว้างใหญ่แล้งดังไฟเผาผลาญ
 เขาเล่าไว้เป็นนิทาน ท้องทุ่งนี้มีตำนาน ไร่นาแสนกันดาน แห้งแล้งใจหาย...”



ภาพ : ลักษณะพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ในหน้าแล้งที่ไม่ค่อยปรากฏต้นไม้ใหญ่

ภาพโดย : ผู้เขียน ถ่ายเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2560

อัตลักษณ์ของคนในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้แม่เดิมที่จะถูกนิยามให้เป็นพื้นที่แห้งแล้ง แต่ในยุคสมัยที่กระแสการพัฒนาเกษตรกรรมภาครัฐมีความพยายามที่จะพัฒนาพื้นที่ทุ่งแล้งแห่งนี้ให้กลายเป็นพื้นที่ผลิตข้าวหอมมะลิ ที่เป็นอันดับหนึ่งของโลก ด้วยกระแสวาทกรรม “อีสานเขียว” จึงได้กำหนดให้ทุ่งกุลาร้องไห้เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของภาคอีสานด้วยกระแสการพัฒนา ท้องทุ่งแห่งนี้ให้กลายเป็นพื้นที่ผลิตข้าว จึงทำให้บทบาทของ เกลือ ในทุ่งกุลาร้องไห้ถูก เปลี่ยนแปลง จากผลผลิตที่ชาวบ้านผลิตเพื่อเป็นเครื่องปรุงอาหารในครัวเรือน มีการผลิต เกลือเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับข้าว “เกลือแลกข้าว” และผลิตเกลือเพื่อถนอมอาหาร “ทำ ปลาแดก” ต่อมาในราว ๆ ปี 2518 อุตสาหกรรมเกลือในเขตภาคกลางเกิดวิกฤต จึงทำให้ โรงงานอุตสาหกรรมการผลิตเกลือมาตั้งการผลิตที่ บริเวณภาคอีสานจนเกิดการประท้วงของ ชาวบ้าน เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้รัฐบาลของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ สั่งให้ยกเลิกการผลิต เกลือสินไห่ทั้งหมดในปี 2533 ส่งผลให้การผลิตเกลือสินไห่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้เป็น อันต้องยุติการต้มเกลืออันเป็นอาชีพ และภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นแห่งนี้ไปด้วย

การสั่งยกเลิกกิจกรรมการต้มเกลือสินไห่ในภาคอีสานทำให้วิถีชีวิตพื้นบ้าน ของคนบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ มีอันต้องเปลี่ยนจากการต้มเกลือ ไปสู่การหาอัตลักษณ์ใหม่ให้ กับตนเอง ดังนั้นแล้วชาวทุ่งกุลาร้องไห้ จึงมุ่งพัฒนาทางด้านเกษตรกรรม โดยยุคแรกเริ่มนั้น ภาครัฐได้ส่งเสริมให้พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นแหล่งปลูกไม้ยูคาลิปตัสในปี 2528 ภายใต้โครงการ ความร่วมมือการทดลองปลูกป่าไม้ระหว่าง ACIAR แห่งประเทศออสเตรเลีย กับกรมป่าไม้ของ

ไทย (Changtrakun, 1993) ในครั้งนั้นภาครัฐเองมองว่าพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นแหล่งดินเค็ม ซึ่งเหมาะแก่การปลูกไม้โตเร็วอย่างไม้ยูคาลิปตัสมากกว่าการทำนาเพียงอย่างเดียว ดังนั้นผลของโครงการส่งเสริมให้ปลูกยูคาลิปตัสในทุ่งกุลา จึงทำให้เกิดการต่อต้านจากภาคประชาชน และนักเคลื่อนไหวเพื่อประชาชนเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันมีการตั้งคำถามว่า ยูคาลิปตัสเป็นพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่จริงหรือไม่ จนทำให้เกิดการกำหนดนิยามอัตลักษณ์ของทุ่งกุลาร้องไห้ขึ้นใหม่โดยภาคประชาชนพื้นที่ว่า “แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิ” การกำหนดพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ให้เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิของโลก เกิดจากแนวคิดพยายามเปลี่ยนพื้นที่แห้งแล้ง ให้สมบูรณ์ เนื่องจากทุ่งกุลาร้องไห้ ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัดมีพื้นที่สามารถผลิตข้าวหอมมะลิได้ถึง 2 ล้านไร่ อันทำให้ผลิตข้าวได้ถึงปีละกว่า 800,000 ตัน ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญของประเทศ

ความจริงแล้วการทำงานปีเพื่อผลิตข้าวหอมมะลิของชาวทุ่งกุลาร้องไห้ก็มีปัญหาเรื่องน้ำอยู่พอสมควรเนื่องจากหากปีใดน้ำน้อยฝนไม่มากนัก น้ำที่เก็บกักไว้ตามหนองมักจะมึนเค็มไม่สามารถนำน้ำไปทำการเกษตรได้ส่งผลให้กลุ่มชนเกิดการเคลื่อนไหวแรงงานสู่ภูมิภาคต่างๆ มีการนำเข้าสิ่งของนานาชนิดกระทั่งระบบความเชื่อหรือแม้แต่เรื่องการแต่งงานด้วยเป็นเหตุให้โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไปประเพณีและพิธีกรรมเลี้ยงบ่อหลังฤดูต้มเกลือได้ลดบทบาทและความสำคัญลงแต่ก็ยังรักษาสืบสานประเพณีพิธีเลี้ยงบ่อไว้ส่วนด้านความเชื่อของคนในชุมชนเคยมีการเลี้ยงเจ้าพ่อพันขันเมื่อเริ่มสุดลงทำเกลือหลังฤดูการทำเกลือเป็นประเพณีที่ต่อเนื่องกันมาในสังคมเกิดตระหนักสำนึกไว้ในพื้นที่เกิดความรักสามัคคีกันเมื่อถึงฤดูกาลออกพรรษาจะมีการแข่งเรือยาวที่ถือเป็นการบูชาเจ้าพ่อพันขัน

จากการเปลี่ยนวิถีทำเกลือมาสู่พื้นที่กักเก็บน้ำและพัฒนาไปสู่การกักเก็บน้ำเพื่อพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดและใช้เป็นพื้นที่แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้บ่อพันขันมหัศจรรย์ของภูมิปัญญาบรรพชนคนทุ่งกุลา จังหวัดร้อยเอ็ดได้ผลักดันวัดเกาะบ่อพันขันรัตนโสภณ อำเภอหนองฮี ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม พร้อมกิจกรรมการเผยแพร่ทางศาสนา นอกจากนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ยังเป็นแหล่งเสริมความรู้เป็นต้นแบบของการพัฒนาเชิงบูรณาการ ที่ผู้เข้าไปเรียนรู้ได้สัมผัสบรรยากาศที่บริสุทธิ์กับแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม และยังเป็นการเติมเต็มสร้างเสริมรายได้ให้กับท้องถิ่นร้อยเอ็ดอย่างสมบูรณ์แบบ (Phian Charoen, 1972: 25-27)

จากวัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์ของชุมชนชาวทุ่งกุลาร้องไห้ ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นชุมชนทางการเกษตรหลากหลายรูปแบบ ภายใต้วาทกรรม “การพัฒนา” ทำให้ชาวทุ่ง

กุลาร้องไห้สามารถค้นหาอัตลักษณ์ของตนเองได้อย่างลงตัว มีประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีการเกษตร ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ ไปสู่การจัดการท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ อย่างบูรณาการ โดยไม่ทิ้งรากเหง้าของความเป็นคนทุ่ง คือยังคงให้ความสำคัญกับพื้นดิน น้ำ ที่มีความเค็มของแร่เกลือ โดยการมุ่งพัฒนาพื้นที่ให้มีความเป็นกลางกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าการพยายามเปลี่ยนแปลงพื้นที่ แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชุมชนที่เด่นชัดในเรื่องการจัดการพื้นที่เพื่อสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนเองภายใต้สภาพความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

บทสรุป

การศึกษาบทบาทความสำคัญของเกลือในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เห็นความสำคัญของแร่เกลือที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ อย่างชัดเจนมากขึ้น แม้ว่ามิติทางสังคมและการเมืองของภาครัฐกับภาคประชาชนอาจจะมี การกระทบกระทั่งกันอยู่บ้านในดำเนินนโยบายบริหารพื้นที่กับการต่อสู้ภาคประชาชนเพื่อการ ดำรงชีวิต แต่ทว่าเกลือก็ยังคงเป็นสื่อกลางทางวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงและปรับสมดุล ทางวัฒนธรรมให้กับผู้คน วัฒนธรรม ธรรมชาติ และอำนาจรัฐได้อย่างลงตัวเสมอ

เกลือกับบทบาทของมูลเหตุแห่งตำนาน เครื่องมือทางการสร้างพื้นที่เชิงนิเวศสู่การ สร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ในรูปแบบต่างๆ อาทิเกลือในฐานะผลิตภัณฑ์ทาง วัฒนธรรม เนื่องจากการผลิตเกลือนั้นไม่ใช่เพียงเพื่อการค้าขาย หรือเพื่อใช้อุปโภคบริโภคเท่านั้น แต่เกลือยังเป็นส่วนประกอบของพิธีกรรมทางความเชื่อของผู้คนทุ่งกุลาร้องไห้ ด้วยวิธีการสร้าง ความศักดิ์สิทธิ์ของการกำเนิดเกลือให้มีความเหนือกว่าธรรมชาติ ในรูปแบบตำนาน การกำเนิด ของเกลือทุ่งกุลาร้องไห้ ด้วยตำนานถึง 2 กลุ่มที่พยายามอธิบายความเป็นมาของเกลือว่าเกิด จากทะเลที่แห้งลง เกิดจากพิษของพญานาค หรือเกิดจากเลือดของนงกัษณ์หน้าใหญ่ ตำนาน เหล่านี้นำไปสู่การสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้กับแหล่งกำเนิดเกลือในทุ่งแห่งนี้

นอกเหนือจากการให้ความสำคัญกับที่มาของแหล่งเกลือในทุ่งกุลาร้องไห้ ผู้คนใน ทุ่งแห่งนี้ยังให้ความสำคัญกับเกลือในฐานะที่มีบทบาทต่อการเป็นสื่อกลางทางวัฒนธรรม ระหว่างคนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ด้วยการเป็นวัตถุหลักสำคัญในการแลกเปลี่ยนกันตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ด้วยการนำเกลือไปแลกข้าว แลกพริก หรือค้าขาย นอกจากเกลือโดยตรงแล้วยัง มีการแปรรูปเกลือสู่การหมักปลาแดก (ปลาร้า) เพื่อแลกเปลี่ยนกับผู้คนที่ทั้งในบริเวณทุ่งและ

ใกล้เคียง จนได้ขึ้นชื่อว่าปลาแดกทุ่งกุลาลำเนาข้าวมูลเป็นปลาแดกที่มีความอร่อยที่สุด นอกจากนี้การกำหนดอัตลักษณ์คนทุ่งกุลาร้องไห้ที่เกิดขึ้นหลังวิกฤตการณ์เกลือที่ถูกมองว่าเป็นปัญหานั้น คนทุ่งกุลาร้องไห้จึงได้กำหนดให้เป็นดินแดนข้าวหอมมะลิที่ดีที่สุดของโลก มีการจัดงานข้าวหอมมะลิโลกให้ผู้คนได้รับรู้ถึงตัวตนของคนทุ่งที่พยายามลบล้างวาทกรรมเชิงลบเกี่ยวกับทุ่งแห่งนี้ว่า “ทุ่งกุลาล้าง” ไปสู่วาทกรรมอื่นคือ “อีสานเขียว”

การให้ความสำคัญต่อเกลือของคนทุ่งกุลาร้องไห้แสดงให้เห็นบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อพื้นที่ และวัฒนธรรมหลักของคนทุ่งกุลาร้องไห้ จึงเป็นเหตุผลที่สมควรในการยกให้เกลือเป็นราชาแห่งท้องทุ่งหากจะยกให้ ข้าวหอมมะลิ เป็นราชินีของทุ่งกว้างแห่งนี้ เพื่อลบล้างการรับรู้ของผู้คนวัฒนธรรมอื่นที่รับรู้ ว่า ทุ่งกุลาร้องไห้ คือพื้นที่แห่งแล้งแห่งภาคอีสาน สู่การรับรู้ ว่า ข้าว เกลือ ปลา คือผลิตภัณฑ์ที่อุดมสมบูรณ์ของพื้นที่แห่งนี้ ทั้งมิติทางสังคม และวัฒนธรรม

References

- ChangTrakun, S, et al. (1993). **Acacia Crasicapa**. Handout for Promoting Forest Plantation, Sivilcultural Research Section, Maintenance Division, Forest Department, Ministry of Agriculture and Cooperatives. pp.290-298
- Charoen Sin Olan, C. (2002). **Amnat rai phrom daen: Phasa wathakam chiwit racham wan lae lok thi plianplaeng**. (in Thai) [Unlimited Power: Language, Discourse, Daily Life and Changing World]. Bangkok: Wiphasa.
- Hongsuwan, P. (2005). **The Buddha relics myths of the Tai peoples: significance and interaction between Buddhism and in digenous beliefs**. Doctoral Thesis, Graduate School, Chulalongkorn University.
- Kheandi, T. (2516, July, 23). Personal Interview.
- Kong Sap, S. (2003). **Tamnan Thung Kula Ronghai**. (in Thai) [Legend of Thung Kula Ronghai], **Journal of Cho Chomsurin**. 2 (9) : 323-33.

- PhianCharoen, C (1972). *Laeng kluea nai phaktawan-ok chiangnuea*. (in Thai) [The Salt Resource in the Northeast]. **Journal of Saichon**, 4 (2).13-15.
- SomAsa, K. (2009). **Kan to rong choeng amnat phuea kan chat kan sapphayakon thammachat khong chao chum chon Bo Phan Khan**. (in Thai) [Power Negotiation for Natural Management of People of Bo Phan Khan Community]. Doctoral Thesis, Program in Thai Studies, Mahasarakham University.
- Walliphodom,S. (2008). **Khwam mai khong phum watthanatham kan sueksa chak phai nai lae samnuek khong thong thin**. (in Thai) [Meaning of Geo-culture: An Internal Study and Awareness of Locality]. Bangkok: Lek-Prapai Wiriayahpan Foundation.
- Walliphodom, S. (1978). *Isan nai rawang satawat thi 12-16*. (in Thai) [Isan during 12-16 Century]. **Journal of Isan Heritage: history and Archeology**. (np).
- Walliphodom, S. (1990). **Isan laeng arayatham**. (in Thai) [Isan: Source of Civilization]. Bangkok: Matichon.
- Walliphodom, S. (1992). **Kan anurak moradok thang watthanatham lae kan sangsan sing mai tham klang krasae kan plian plaeng**. (in Thai) [Conservation of Cultural Heritage and Innovation amidst of Change Flow.] In Seminar on Evaluation in Culture: A Case of South. Bangkok: Office of National Cultural Commission.
- Wongthet, S. (2015). **Roi Et ma chak nai**. (in Thai) [Origin of Roi Et]. Bangkok: Bangkok Bank.
- Wongthet, S. (2015). **Thung Kula 2,500 pi ma laeo aeng arayatham Suwannaphum nai Asian**. (in Thai) [Thung Kula for 2500 Years was the Source of Suwannabhumi Civilization in ASEAN. Bangkok: Matichon Publishing House.

